

**THE EFFECT OF ACADEMIC STRESS ON COGNITIVE AND NON-
COGNITIVE CHARACTERISTICS OF STUDENT TEACHERS
AND ITS EFFECT ON TEACHING PERFORMANCE**

A SUMMARY

**SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF
DOCTOR OF PHILOSOPHY IN EDUCATION**

BY

PRADIPKUMAR N. JAISWAL

(M.Sc., M.Ed.)

Enrollment No. 1150101167

UNDER THE SUPERVISION OF

DR. BIPINKUMAR D. PATEL

(M.Sc., M.Ed., Ph.D.)

**SCHOOL OF HUMANITIES AND EDUCATION
SINGHANIA UNIVERSITY**

PACHERI BARI, JHUNJHUNU, (RAJ.) INDIA

2012-13

INDEX

SR. NO.	CONTENT	PAGE NO.
1	Introduction	1
2	Title of the Problem	2
3	Objectives of the study	2
4	Hypotheses of the Study	3
5	Variables of the Study	10
6	Tools of the Research Work	11
7	Population and Sample of the Study	11
8	Limitation of the Study	12
9	Analysis of the Data	13
10	Findings of the Research Work	15
11	Educational Implication	23
12	Bibliography	25

SUMMARY OF THE RESEARCH WORK

1. Introduction

Many Investigators have been interested in how people behave under stress. Stressful situations occur in everyone's life. The death of a close family member, serious injury, and the loss of a job are three ordinary examples of extreme stress. Doing poorly in an academic situation, breaking up with a boyfriend or girlfriend, or being involved in a minor automobile accident and failure in exam are usually less stressful than the first three extreme situations, but even these "easier" situations have resulted in suicides. And that is a major worry to psychologists in stress research.

There are many effects of stress. People become anxious, get ulcers, lose jobs and are subject to many other unpleasant effects when they are under stress. The effects of stress and more importantly, how to cope with it are serious problems that should be investigated to investigate stress, however, we must either observe people who are undergoing a real stressful experience or place them in an experimental stressful situation. Most people undergoing a real stressful experience are not going to take time out to answer a psychologist's questions. On the other hand, placing people in stressful situations is full of ethical risks. Most stress research has been carried out by creating experimental situations in which the stress was not every great and by trying to find out what a person was feeling after a naturally occurring stressful event had taken place. Consider the discussion about involving human subjects in a situation that may be stressful but also helpful.

2. Title of the Problem

THE EFFECT OF ACADEMIC STRESS ON COGNITIVE AND NON-COGNITIVE CHARACTERISTICS OF STUDENT-TEACHERS AND ITS EFFECT ON TEACHING PERFORMANCE

3. Objectives of the Study

Investigator has formed following objectives for the subjects under study.

- (1) To construct Academic Stress Inventory (ASI) and to standardize it.
- (2) To check effect of academic stress on the cognitive and non-cognitive variable of the student-teachers.
- (3) To check the effect of academic stress of the student-teachers on their academic achievement in reference to individual characteristics like sex and area of the student-teachers.
- (4) To check the effect of academic stress of the student-teachers on their academic achievement in reference to their family and social characteristics like type of family and category.
- (5) To check the effect of academic stress of the student-teachers on non-cognitive variable i.e. classroom teaching performance in reference to individual characteristics (sex, area) and family and social characteristics (type of family and categories)
- (6) To check the effect of academic stress of the student-teachers on non-cognitive variable i.e. locus of control in

- reference to individual characteristics (sex, area) and family and social characteristics (Type of family and categories)
- (7) To check the effect of academic stress of the student-teachers on non-cognitive variable i.e. aggressiveness in reference to individual characteristics (sex, area) and family and social characteristics (Type of family and categories)
 - (8) To check the effect of academic stress of the student-teachers on non-cognitive variable i.e. self disclosure in reference to individual characteristics (sex, area) and family and social characteristics (Type of family and categories)

4. Hypotheses of the Study

In accordance to the objectives of the study investigator has constructed following null hypotheses.

- (1) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of the student-teachers.
- (2) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of the male student-teachers.
- (3) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of the female student-teachers.
- (4) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of urban areas' student-teachers of education colleges.
- (5) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and

academic achievement of semi-urban areas' student-teachers of education colleges.

- (6) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of rural areas' student-teachers of education colleges.
- (7) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of the student-teachers of joint family.
- (8) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of the student-teachers of kernel family.
- (9) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of scheduled caste student-teachers
- (10) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of scheduled tribes student-teachers
- (11) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of socially and educationally backward class student-teachers.
- (12) There will be no significant difference between the average score of different academic stress (higher and lower) and academic achievement of other caste (General) student-teachers

- (13) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers having different academic stress (higher and lower).
- (14) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the male student-teachers having different academic stress (higher and lower).
- (15) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the female student-teachers having different academic stress (higher and lower).
- (16) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of urban areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (17) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of semi-urban areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (18) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of rural areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (19) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of joint family having different academic stress (higher and lower).
- (20) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-

- teachers of kernel family having different academic stress (higher and lower).
- (21) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of scheduled caste having different academic stress (higher and lower).
 - (22) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of scheduled tribes having different academic stress (higher and lower).
 - (23) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of socially and educationally backward class having different academic stress (higher and lower).
 - (24) There will be no significant difference between the average score of classroom teaching performance of the student-teachers of other caste having different academic stress (higher and lower).
 - (25) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers having different academic stress (higher and lower).
 - (26) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the male student-teachers having different academic stress (higher and lower).
 - (27) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the female student-teachers having different academic stress (higher and lower).
 - (28) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of urban

- areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (29) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of semi-urban areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (30) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of rural areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (31) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of joint family having different academic stress (higher and lower).
- (32) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of kernel family having different academic stress (higher and lower).
- (33) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of scheduled caste having different academic stress (higher and lower).
- (34) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of scheduled tribes having different academic stress (higher and lower).
- (35) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of socially and educationally backward class having different academic stress (higher and lower).
- (36) There will be no significant difference between the average score of locus of control of the student-teachers of other

- caste (general) having different academic stress (higher and lower).
- (37) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers having different academic stress (higher and lower).
 - (38) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the male student-teachers having different academic stress (higher and lower).
 - (39) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the female student-teachers having different academic stress (higher and lower).
 - (40) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of urban areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
 - (41) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of semi-urban areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
 - (42) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of rural areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
 - (43) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of joint family having different academic stress (higher and lower).
 - (44) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of kernel family having different academic stress (higher and lower).

- (45) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of scheduled caste having different academic stress (higher and lower).
- (46) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers scheduled tribes having different academic stress (higher and lower).
- (47) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of socially and educationally backward class having different academic stress (higher and lower).
- (48) There will be no significant difference between the average score of aggressiveness of the student-teachers of other caste (general) having different academic stress (higher and lower).
- (49) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers having different academic stress (higher and lower).
- (50) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the male student-teachers having different academic stress (higher and lower).
- (51) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the female student-teachers having different academic stress (higher and lower).
- (52) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of urban areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (53) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of semi-urban

- areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (54) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of rural areas' education colleges having different academic stress (higher and lower).
- (55) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of joint family having different academic stress (higher and lower).
- (56) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of kernel family having different academic stress (higher and lower).
- (57) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of scheduled caste having different academic stress (higher and lower).
- (58) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of scheduled tribes having different academic stress (higher and lower).
- (59) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of socially and educationally backward class having different academic stress (higher and lower).
- (60) There will be no significant difference between the average score of self-disclosure of the student-teachers of other caste (general) having different academic stress (higher and lower).

5. Variable of the Study

- **Independent variable :** Academic Stress (Higher Stress and lower stress)

- **Dependent Variable :**

- (1) Cognitive Variable – Academic achievement
- (2) Non Cognitive Variables: Classroom teaching Performance, Locus of Control, Aggressiveness and Self disclosure

- **Moderator Variables :**

- (1) Individual and educational: (i) Sex : Male, Female,
(ii) Area : Urban, Semi Urban, Rural
- (2) Family and social
 - (i) Type of family : Joint Family, Kernel Family
 - (ii) Social Status : Scheduled Caste, Scheduled Tribes, Socially and Educationally Backward class, Others

6. Tools of Research Work

Three tools were used in this research work .

- (1) Academic Stress Inventory. (ASI)
(Constructed by Investigator)
- (2) Teachers classroom teaching performance scale.
- (3) Personality measurement inventory.

7. Population and Sample of the Study

The Samples was selected from Sabarkantha District. Total population of the Sabarkantha District were 24 education colleges, 2372 student-teachers and 192 teacher-educators.

In this present study stratified random sampling method was used for the selection of the sample. In stratified random sampling method investigator was stratify population in different strata according to the variables of the study and then from each strata of the sample was selected randomly. The classification of 1000 student-teachers and 100 teacher-educators of sample were selected according to the variables.

The student-teachers were taken to represent rural, semi urban and urban areas of the thirteen tehsils of Sabarkantha district. The proportionate number of males and females student-teachers was maintained in sample.

8. Limitations of the Study

The limitations of present study were as under.

1. Student-teachers of B.Ed. colleges were selected for the study from Gujarati medium education colleges of Sabarkantha.
2. In the study teacher educators were selected from the education colleges managed by private trust under grant-in-aid act and self financed colleges.
3. 'Teachers Classroom Teaching Performance Scale' which was prepared by B.D. Shah College of Education, Modasa and 'OSA' Dr. Dawoodbhai Ganchi Educational research centre, Modasa, Gujarat was used.
4. 'Personality Measurement Inventory' prepared by Dr. Chandrakant K. Bhogayata, Head and Professor, dept. of education, Bhavnagar University, Vina B. Vaishnav and R.P. Chudasma, lecturers in education college of Junagadh was used in the study.
5. There may be many factors depending upon variety of stress inducing situations in education colleges, but only highest stress creating factors were involved in constructing Academic Stress Inventory (ASI)
6. Researcher was constructed "Academic Stress Inventory (ASI)" in Gujarati language for the study, student-teachers from any other medium were not included in this study.

7. 1000 student-teachers and 100 teacher educators from Sabarkantha district of Gujarat were selected by stratified random sampling for the present study.

9. Analysis of the Data

In the present study, 1000 student-teachers gave their responses on ASI and PMI. 100 teacher-educators. (expert observer) gave their response on Teachers class-room teaching performance scale. According to scoring scheme developed and instructions regarding scoring were given in the scale. The scoring procedure was done for all the three tools and collected 10 (ten) type data of the student-teachers. The data converted in the form of score using scoring procedure were analysed.

To achieve objective from 2 to 8, sixty hypotheses were formed and mean, averages, standard deviation, standard error and 't' values were calculated.

Frequencies were found of all items of ASI, PMI and teachers classroom performance scale for all the subjects from following sub-group, also frequencies of stress factors were calculated.

1. Sub-groups according to sex :
 - a. Male student-teachers
 - b. Female student-teachers
2. Sub-groups according to social status.
 - a. Scheduled Castes student-teachers
 - b. Scheduled Tribes student-teachers
 - c. Socially and educationally backward classes student-teachers.
 - d. Other student-teachers.

3. Sub-groups according to area of the education college :
 - a. Urban Student-teachers
 - b. Semi-urban student-teachers
 - c. Rural student-teachers
4. To check the Significant difference between the average score of different academic stress (Higher and lower groups) of all the subjects.
 - a. Achievement averages
 - b. Classroom teaching performance averages
 - c. Locus of control averages
 - d. Aggressiveness averages and
 - e. Self disclosure averages.
5. Moderator Variable :
Individual variables and educational variables (sex and area) : To check the significant difference between the average score of different academic stress (Higher and lower group) of all the subjects :
 - a. Achievement averages
 - b. Classroom teaching performance averages
 - c. Locus of Control averages
 - d. Aggressiveness averages and
 - e. Self disclosure averages.
6. Moderator Variable : Family and social variables (Family and Castes) : To check the significant difference between the average score of different academic stress (Higher and lower group) of all the subjects :
 - a. Achievement averages
 - b. Classroom teaching performance averages
 - c. Locus of control averages

- d. Aggressiveness averages
- c. Self disclosure averages

10 Findings of the Research Work

From the result of calculation of various analysis of research hypotheses the following conclusion regarding the study were made

1. Academic stress and educational achievement

Stress score and educational achievement is according to sex, area of the education colleges, type of family and social status of student teachers.

The conclusion regarding the effect of academic stress on educational achievement for each variable among the student-teachers are present here in sequence.

1. The student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
2. The male student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
3. The female student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
4. The urban student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
5. The semi urban student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement and compare to the same having lower stress.

6. The rural student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
7. The joint family student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
8. The kernel student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
9. The scheduled castes student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
10. The scheduled tribes student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
11. The socially and educationally backward classes student-teachers having higher academic stress all over performing better educational achievement as compare to the same having lower stress.
12. The general (open) category student-teachers having higher stress are as good as the same having lower stress.

2. **Academic stress and Class-room teaching performance**

Academic stress score and class-room teaching performance is according the sex, area of the education colleges, type of family and social status of student-teachers

The conclusion regarding the effect of academic stress on class-room teaching performance for each variable among the student-teachers are present here in sequence.

13. The student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
14. The male student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
15. The female student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
16. The urban student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
17. The semi urban student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
18. The rural student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
19. The joint family student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
20. The kernel student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
21. The scheduled castes student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.

22. The class-room teaching performance of the scheduled tribes student-teachers having higher academic stress are as good as the same having lower stress.
23. The socially and educationally backward classes student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.
24. The general (open) category student-teachers having higher academic stress all over performing better class-room teaching performance as compare to the same having lower stress.

3. Academic stress and Locus of Control

Academic stress score and locus of control is according the sex, area of the education colleges, type of family and social status of student-teachers

The conclusion regarding the effect of academic stress on locus of control for each variable among the student-teachers are present here in sequence.

25. The student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
26. The male student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
27. The female student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.

28. The urban student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
29. The semi urban student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
30. The rural student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
31. The joint family student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
32. The locus of control of kernel family student-teachers having higher stress are as good as the same having lower stress.
33. The scheduled castes student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
34. The scheduled tribes student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.
35. The locus of control of socially and educationally backward classes student-teachers having higher academic stress are as good as performing the same having lower stress.
36. The general (open) category student-teachers having higher academic stress all over performing better locus of control as compare to the same having lower stress.

4. Academic stress and Aggressiveness

Academic stress score and aggressiveness is according the sex, area of the education colleges, type of family and social status of student-teachers

The conclusion regarding the effect of academic stress on aggressiveness for each variable among the student-teachers are present here in sequence.

37. The student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
38. The male student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
39. The female student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
40. The urban student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
41. The semi urban student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
42. The rural student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
43. The aggressiveness of joint family student-teachers having higher stress are as good as the same having lower stress.

44. The kernel student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
45. The aggressiveness scheduled castes student-teachers having higher stress are as good as the same having lower stress.
46. The scheduled tribes student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
47. The socially and educationally backward classes student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.
48. The general (open) category student-teachers having higher academic stress all over performing better aggressiveness as compare to the same having lower stress.

5. Academic stress and Self Disclosure

Academic stress score and self disclosure is according the sex, area of the education colleges, type of family and social status of student-teachers

The conclusion regarding the effect of academic stress on self disclosure for each variable among the student-teachers are present here in sequence.

49. The student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
50. The male student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.

51. The female student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
52. The urban student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
53. The semi urban student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
54. The rural student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
55. The joint family student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
56. The kernel student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
57. The self-disclosure of scheduled castes student-teachers having higher stress are as good as the same having lower stress.
58. The scheduled tribes student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.
59. The socially and educationally backward classes student-teachers having higher academic stress all over performing better self disclosure as compare to the same having lower stress.

60. The self disclosure of general (open) category student-teachers having higher stress are as good as the same having lower stress.

11. Educational Implications

Any research study made with certain objectives gives some useful results at the end. Following educational implications are emerged from the present study.

1. Out of twelve stress area of student-teachers stress examinations, practice teaching, teaching learning process, poor- career opportunity, physical facilities areas create more stress among the student-teachers. It is suggested that, these stress areas should be managed well by the principal, teacher-educators, parents and management to make stress free environment in the education college for the student-teachers.
2. The first twelve most stress creating stress factors emerged from the result of study are as under.
 - Student-teachers having very low level of guidance for university examinations and practice teaching.
 - Inadequate educational facilities in the education colleges.
 - Teaching learning process is not fair and qualitative.
 - Poor human relations in the institutions.
 - No job security after B.Ed. training programme.
 - Unbalanced practical works and curriculum for B.Ed. Course.
 - There is no facilities of guidance and counseling for personal problems of student-teachers.

- Student-teachers are not satisfied with the human resources.
- Environment of the college is not fair for motivated the student-teacher.
- Colleague disturbed the environment of the college.

It is suggested that to lessen the student-teacher stress in connection with above most stress creating seven stress factors following steps must be taken by the principal, teacher educators and management of the education colleges.

- Entrance test must be organized to give admission to student-teachers.
- Student-teachers having low level of intelligence should be given motivation and rewards to increase their potentialities.
- Extra teaching arrangement can be made before or after the college hours for the weak student-teachers.
- Student-teachers must be forced to bring their parents to the college in the parent meetings.
- Principal and management of the college should provide all necessary physical facilities, keeping in mind, the smallest need of the student-teachers for better teaching learning process in the classroom.
- Written letter requesting parents should be sent regarding their contact with the college.
- To improve student-teachers achievement in each subject weekly or monthly test for each subject should be organized by teacher-educators of concern subjects.

- Student-teachers should be given more and more guidance as well as demonstration for practice teaching.
- Balanced work load should be shared among the student-teachers.
- Guidance corner must be organized in the college.
- Only effective cultural programme should be arranged.
- College must make arrangement for the counseling of the student-teachers suffering from frustration, pressure, conflict, change or anxiety.

12. Bibliography

1. Cartwright, S. and Cooper, C. (1997). **Managing work place stress**. New Delhi : SAGE publication Pvt. Ltd.
2. Chaturvedi, M.K. (1983). **Human Stress and stressors** : A sociological study. New Delhi : Cosma Publication.
3. Cohen, S.A. (1980). **After Effects of stress on Human Performance and social Behaviour** : A Review of Research and Theory. Psychological Bulletin.
4. Coleman, et al. (1980). **Stress control**. London : Pan Books.
5. Bernard, H.W. (1970). **Mental Health in the Classroom**, New York : MC Graw Hill Book Company.
6. Compbell, W.G. (1969). **Form and style in thesis writing Boston** : Houghton Mittin Company.
7. Compbell, W.G. (1969), **Form and style in Thesis writing Boston** : Houghton Mittin Company.
8. Basowitz, et al. (1955). **Anxiety and stress**. New york : MC Graw - Hill

Jaiswal P.N.

23-8-13

B. Jaiswal

Principal
College Of Education
- B. J. K. ...

Shri. Jashwanth C. Shah
 Vice President :
 Shri Chhabildas S. Shah
 Shri Bhanubhai M. Sara
 Shri Chhabildas V. Shah
 Shri Dhurghat M. Mehta
 Dr. Mahendralal V. Shah
 Dr. Hanubhai C. Shah
 Hon. Secretaries :
 Shri Dhurghat C. Shah
 Dr. Arambhai N. Shah
 Shri Navabhai K. Mehta
 Shri Vashwanthlal C. Bhalala
 Shri Mahendralal V. Shah
 Shri Subhashbhai M. Shah
 Shri Kanchibhai H. Patel

**THE M. L. GANDHI
 HIGHER EDUCATION SOCIETY**

Registration No. F-16 Sabarkantha

Registered Under The Society Act, XXI of 11-60
and Bombay Public Trusts Act, 1957.

College Campus, College Road, MC DASA-383 315. (Sabarkantha)

☎ : 95-2774 (O) 245485

Ref. No.

Date : - -200

શ્રી રમણલાલ સોની સ્નાહિત્ય - સંશોધન કેન્દ્ર

શિષ્યવૃત્તિના ધોરણો અને નિયમો.

૧. આ યોજના હેઠળ જે શિષ્યવૃત્તિઓ આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તેમાં આ શિષ્યવૃત્તિઓ સંશોધનના કામ માટે જેવી કે પીએચ.ડી., એમ.ફીલ. જેવા કાર્યો કરનારને તથા તેના આભુષંગિક પ્રદર્શનના કાર્ય માટે ઉપયોગ કરનારને આપવાની રહેશે.
 - (૧) શ્રી રમણલાલ સોની સ્નાહિત્ય સંશોધન શિષ્યવૃત્તિ.
 - (૨) શ્રી ધીરુભાઈ ઠાકર સ્નાહિત્ય સંશોધન શિષ્યવૃત્તિ.
૨. આ માટે કાર્યની ધારણે ભંડોળ આર્ટસ કોલેજનો અનુરનાતક વિભાગ દ્વારા જે તે માટે આશરે રૂ.૫૦,૦૦૦-૦૦ (અંકે રૂપિયા બે લાખ પચાસ હજાર પુરા)નું અનુદાન અનુરનાતક વિભાગ પોતાના ભંડોળમાંથી આપશે.
૩. આ શિષ્યવૃત્તિઓ આપવા માટે ભંડોળના વ્યાજની રકમનો ૫ ઉપયોગ કરવાનો વહેલો વ્યાજની રકમમાંથી જે શિષ્યવૃત્તિઓ માટે સરખે ભાગે રકમ કાઢવાશે.
૪. આ શિષ્યવૃત્તિઓનું સંચાલન કરવા માટે એક દૂરટી મંડળની રચના કરવાની રહેશે.
૫. આ દૂરટી મંડળમાં ૭ સભ્યો રહેશે જે પૈકી બે સભ્યો આર્ટસ કોલેજ અનુરનાતક વિભાગના સિવિલ તેમજ બે સભ્યો અનુરનાતક વિભાગના સાલુ અધિકારી અને એક સભ્ય સંચાલક મંડળના કોલેજના પ્રમુખી મંત્રી હોય તે અને મંડળના પ્રમુખ આ દૂરટીના ચેરમેન રહેશે. નક્કી કરેલ અધ્યાપક શિષ્યવૃત્તિ માટેની જાહેરાતી કરશે. આ દૂરટી મંડળ શિષ્યવૃત્તિઓનું સંચાલન કરશે.
૬. અનુરનાતક વિભાગના તમામ પ્રતિનિધિઓની કોમ્પ્યુટ આર્ટસ કોલેજના અનુરનાતક અધ્યાપકો જે વર્ષે માટે કરશે.
૭. આ શિષ્યવૃત્તિઓ ની જે મુજબના પસાગી કમના એનાલસ રાશે અને તેની મુદત ની વર્ષોની રહેશે.
 - (૧) આર્ટસ કોલેજ, એકમમાં અધ્યાપક તથા અલ્પ કોઈપણ કાર્યવાહી.
 - (૨) આર્ટસ કોલેજ, માનવવામાં જે તે વર્ષે કોઈ અધ્યાપકની આવી શિષ્યવૃત્તિ કરે માંથી ન આવી તો કેપરલ ઉપર ન અલ્પ કોલેજના અધ્યાપકની માંથી ઉપર વિચારણા કરી લેવાશે.
 - (૩) જો કોલેજ કેપરલ ઉપરની કોઈ કોલેજના અધ્યાપકની શિષ્યવૃત્તિ કરે માંથી ન આવી તો તે સંશોધન સંસ્થાના કોઈપણ કોલેજના અધ્યાપકની માંથી ઉપર વિચાર કરી લેવાશે.

Date: _____

● Grant Code No. : 125
 ● College Code No. 30 (D.P.)
 ● Zone Code No. : 93

Phone : (02774) (O) 242626

(R) 249025

Fax : 02774-242626

E-mail : skshaharts60modasa@gmail.com

B* GRADE BY NAAC

SHRI S. K. SHAH & SHRIKRISHNA O. M. ARTS COLLEGE, MODASA.

[Run by : Shri M. L. Gandhi Higher Education Society, Modasa]

શ્રી એસ.કે. શાહ એન્ડ શ્રીકૃષ્ણ ઓ. એમ. આર્ટ્સ કોલેજ, મોડાસા

શ્રી મ.લા.ગાંધી ઉચ્ચતર શૈક્ષણિક મંડળ, મોડાસા સંચાલિત

MODASA- 383 315, Dist. S.K. (North Gujarat)

મોડાસા - ૩૮૩ ૩૧૫, જિ. સાબરકાંઠા. (ઉત્તર ગુજરાત)

જા.નં. /૨૦૧ -૨૦૧

તારીખ : ૦૬/૦૨/૨૦૧૭

પ્રતિ,
 પ્રમુખશ્રી,
 શ્રી.મ.લા.ગાંધી ઉ.કે. મંડળ,
 મોડાસા.

વિષય:- શ્રી સમજાલાલ લોખી લાભિત્ય-સંશોધન કેન્દ્ર
 વ્હારા આપવામાં આવેલી સૂચોશીપ બાબત.

માનનીય પ્રમુખશ્રી,

સાચિત્ય ઉદ્યોગ બાબત વિશે જાણવાનું કે
 આર્ટ્સ કોલેજ, વ્હારા દરમિયાં સંશોધન કાર્ય કરવાર બે વ્યક્તિને
 સૂચોશીપ આપવાનું વર્ષી કરેલ છે વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ | ૨૦૧૬-૧૭ ના વર્ષમાં
 જે અધ્યાપનમિત્રોએ સંશોધન કાર્ય કર્યું છે તે લેખના નામ દર્શાવવામાં
 આવી રહ્યા છે. પરંતુ આર્ટ્સ કોલેજમાંથી જે નામ રહેલો MSW માંથી જે નામ
 આપેલ છે તેમાંથી સંશોધનકારી આ બે વર્ષ દરમિયાં કોઈ કાર્ય કરેલ નથી.
 તેને જાણીને જો ત્યાં આ આ બે અધ્યાપન મિત્રોને સૂચોશીપ આપવાની કમ
 જે ના. ૧૩/૨ કે ના. ૧૭/૨૧૭૭ સુધીમાં કાર્યક્રમનું આયોજન કરી શકાય તેવો
 આપણી વ્હારા મંજૂરી આપવા વિનંતી,
 નામ આ પ્રમાણે છે.

- ૧. ડી. મરોનાબેન, સોણા - ISS માં બે વર્ષ પ્રકાશિત
- ૨. સંદેશબેન, હરમાર - બે વર્ષ પ્રકાશિત કરેલ છે.
- ૩. ડી. સરોજાબેન પ્રમુખ - MSW-PR માં કામ ચાલુ.
- ૪. ડી. મહેશ ઉર્લેલે - MSW-PR માં કામ ચાલુ.

શાંતલ હા

૨૫૭ નંબર ૨૩, ૪ દરમિયાં
 જે ૬૦૦૧-૬૦૦૨ દરમિયાં
 આપવામાં આવેલ
 ગાંધીજીની મુર્તિ
 મોડાસા

PRINCIPAL H. Jishi
 SHRI S.K. SHAH & SHRIKRISHNA
 O.M. ARTS COLLEGE, MODASA

વનબંધુ કલ્યાણ યોજનાના
લાભાર્થીઓને પડતી મુશ્કેલીઓનો

અભ્યાસ

(ખેડબ્રહ્મા સંકલીત આદિજાતી વિકાસ પ્રાયોજનાના સીમાવર્તી
ગામોના ગરીબી રેખા નીચે જીવતા લાભાર્થીઓના આવાસ, વિજળી
અને સિંચાઈ માટેની સુવિધા સંબંધિત કાર્યક્રમોના સંદર્ભમાં.)

સમાજકાર્ય Ph.D. ની પદવી મેળવવા માટેની દરખાસ્ત

સંશોધક

પૂર્વી વી. પટેલ

સમાજકાર્ય વિભાગ

શ્રીમતી કે. એ.મોદી MSW કોલેજ,

મોડાસા.

3.1.1 Grants for research projects sponsored by the non-government sources such as industry, corporate houses, international bodies, endowments, Chairs in the

Name of the Project/ Endowments, Chairs	Name of the Principal Investigator	Department of Principal Investigator	Year of Award	Funds provided	Duration of the project
સા. ઉપવર્ધનના સાહિત્યમાં નારી ચેતના	DR. ASHOK PATEL	SANSKRIT	2013-14	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
	DR. BHARAT PATEL	PSYCHOLOGY	2013-14	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
	DR. DIPAK JOSHI	SANSKRIT	2015-16	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
	PRADIP N. JESHWAL	CHEMISTRY	2015-16	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
New religious Movement in Gujarat	VANDANA PARMAR	HISTORY	2016-17	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
	RAKESH PRAJAPATI	M.S.W	2016-17	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
	PURVIBEN PATEL	M.S.W	2016-17	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR
	KAMLESH GOSWAMI	COMMERCE	2017/18	ARTS COLLEGE, MODASA	TWO YEAR

વનબંધુ કલ્યાણ યોજનાની અસરો નો અભ્યાસ

(ખેડબ્રહ્મા સંકલિત આદિજાતી વિકાસ પ્રાયોજનાના સીમાવર્તી
ગામોના ગરીબી રેખા નીચે જીવતા લાભાર્થીઓના રોજગારી, શિક્ષણ
અને આરોગ્ય સંબંધિત કાર્યક્રમોના સંદર્ભમાં.)

૨૦૧૧

સમાજકાર્ય વિદ્યાવાચસ્પતિ Ph.D.ની પદવી મેળવવા માટેના
સંશોધન મિળંધની દરખાસ્ત

માર્ગદર્શક

ડૉ. રવીન્દ્ર પંચોલી
મદદનીશ પ્રાધ્યાપક,
મહાદેવ દેસાઈ ગ્રામસેવા મહાવિદ્યાલય વિભાગ,
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, રાંધેજ

નોંધણી ક્રમાંક - 11705910

સંશોધક

રાકેશ ભ. પ્રજાપતિ
સમાજકાર્ય વિભાગ,
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

સમાજકાર્ય વિભાગ
મહાદેવ દેસાઈ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલય
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ
વર્ષ: 2018

અનુક્રમણિકા

- (1) પ્રસ્તાવના
- (2) આદિવાસીનો અર્થ
- (3) વિષય પરંપરા અને સંશોધન અવકાશ
- (4) સમસ્યા કથન
- (5) સંશોધન સાહિત્ય સમીક્ષા
- (6) સંશોધન વિષયના મુખ્ય શબ્દોની સમજ
- (7) સંશોધનની અર્થ સૂચકતા
- (8) સંશોધનના હેતુઓ
- (9) સંશોધન ઉદ્દેશ્યનાઓ

- (10) સંશોધન પદ્ધતિ
- (11) માહિતી એકત્રીકરણના સ્ત્રોતો
- (12) અભ્યાસનું વિશ્લેષ અને નમૂના પરંપરા
- (13) માહિતીનું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન
- (14) સંશોધન અહેવાલ લેખન
- (15) સમય આયોજન
- (16) સંદર્ભ સાહિત્ય

“ (૧) પ્રસ્તાવના:-

વિશ્વમાં વિભિન્ન આદિવાસી સમુદાયો અનાદિકાળથી વસવાટ કરતાં જોવા મળે છે. આફ્રિકા, એશિયા અને ઓસ્ટ્રેલીયા ખંડોમાં આદિવાસી પ્રજાતિઓની વસ્તીનું પ્રમાણ સવિશેષ છે. ભાષા, સંસ્કૃતિ અને પ્રજાકીય વેવિધ્યની દ્રષ્ટિએ આદિવાસી સહત્વપૂર્ણ સમુદાય છે. પૂર્વના અને પશ્ચિમના ખંડોની રીતે વિચારીએ તો આદિવાસી પૂર્વના ખંડોમાં સવિશેષ છે. સંખ્યાની દ્રષ્ટિએ સાથી વધુ આદિવાસીઓ આફ્રિકામાં છે. જોજી ક્રમમાં ભારત આવે છે. ભારતમાં અનેક આદિવાસી સમુદાયો પ્રાચીન કાળથી વસવાટ કરે છે. અને તેઓ ભારતના જુદા - જુદા ભૌગોલિક પ્રદેશમાં વસે છે. તેઓને ભારતની મુળપ્રજા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

“

૨૦૧૧ ની વસ્તી ગણતરી મુજબ કુલ વસ્તીમાં આદિવાસી વસ્તીનું પ્રમાણ ૮.૬% છે તેમાં મધ્યપ્રદેશમાં ૧૫,૩૧૬,૭૮૪ સૌથી વધારે વસ્તી આદિવાસીની છે, જ્યારે મેઘાલયમાં ૨,૫૫૫,૮૬૧ છે. નાગાલેન્ડમાં ૧,૭૧૦,૮૭૩ મહારાષ્ટ્રમાં ૧૦,૫૧૦,૨૧૩ અને ગુજરાતમાં ૮,૮૧૭,૧૭૪ છે. જે નોંધપાત્ર વસ્તી છે. ગુજરાતની કુલ વસ્તીના સંદર્ભમાં ૧૪.૭૫% આદિવાસી વસ્તી જોવા મળે છે.

“

ભારતના વિભિન્ન રાજ્યોના સંદર્ભમાં આદિવાસી વસ્તીની દ્રષ્ટિએ ગુજરાત રાજ્યનો પાંચમા ક્રમ આવે છે. ગુજરાત રાજ્યમાં મોટાભાગની આદિવાસી વસ્તી રાજ્યની ઉત્તર - પૂર્વ અને દક્ષિણની સરહદી પટ્ટી માં જ વસવાટ કરે છે. ગુજરાતમાં વિભિન્ન ૨૯ આદિવાસી સમુદાય છે.

■ જેમાં ભીલ, દુબળા, ઢોડિયા, ચૌધરી, ગામિત, કોકાલા વગેરે મુખ્ય આદિમ જાતિ છે. જ્યારે સીદી, પઠાર, કોટવાળિયા, કોલવા, કાથોડી આ પાંચ જાતિઓને અત્યંત પછાત "આદિમ જુથ" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

“

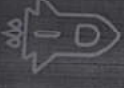
■ આદિવાસીનો અર્થ:-

"આદિવાસી એ પ્રાદેશિક જોડાણ ધરાવતું અંતરવિવાદી સામાજિક જૂથ છે. જેમાં કાયોના વિશેષિકરણનો અભાવ હોય છે. પોતાની વિકસાવેલી શાસન વ્યવસ્થા હોય છે. ભાષા કે ઓલીને સમાનતા હોય છે. અન્ય આદિવાસી કે જ્ઞાતિથી તેઓ સામાજિક અંતર ધરાવે છે. અને તેઓ આદિમ પ્રજાવિકાઓ, માન્યતાઓ, રિવાજોને અનુસરે છે."

- મજમુદાર

"આદિવાસી પ્રાદેશિક જૂથ છે. જે પ્રદેશ, ભાષા અને સામાજિક નિયમો અને આર્થિક પ્રવૃત્તિમાં સમાનતા ધરાવે છે."

- મુકરજી

આદિવાસી વિકાસના કાર્યક્રમોને પ્રાથમિક રીતે ત્રણ વિભાગમાં
વિભાજિત કરી શકાય.

- આદિવાસી વસ્તી ધરાવતો સંકલિત વિસ્તાર
- છૂટા છવાયા આદિવાસી
- આદિમ જુથ

(૨) વિષય પસંદગી અને સંશોધન અવકાશ :-

“

(૧) આદિવાસી સમુદાયમાં આવેલ સામાજિક પરિવર્તન એ સક્રિય સમયમાં એક મહત્વની સામાજિક ઘટના છે. સંશોધકની જાણકારી મુજબ વનબંધુ કલ્યાણ યોજનાના વિવિધ પાસાઓમાંથી રોજગાર, રોજગારી, આરોગ્ય અને શિક્ષણ વિશે ગુજરાત રાજ્યમાં કોઈ વ્યાપક નિદેશનને ધ્યાનમાં રાખીને ખુબ ઓછા અભ્યાસ થયા છે માટે આદિવાસી સમુદાયના કલ્યાણ અર્થે ૨૦૦૭ થી અમલ આવેલ વનબંધુ કલ્યાણ યોજના ના મુખ્યત્વે ૧૦ મુદ્દા પૈકી રોજગાર, શિક્ષણ અને આરોગ્યને ધ્યાનમાં રાખી ખેડબ્રહ્મા સંકલિત આદિજાતી પ્રાયોજનામાં આવેલા સિમાવર્તી ગામોને ધ્યાનમાં રાખીને આ અભ્યાસ વિષય પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

(૨) સમાજકાર્યના વિધ્યાર્થી તરીકે વિકાસ ના કાર્યક્રમોની લાભાર્થી પસંદગી થી થક કરી સેવા પ્રદાન કરવાની સમગ્ર પ્રક્રિયા ને સમજી તેમાં ઉભી થતી મુશ્કેલીઓને નીવારવા માટે સ્પષ્ટીકરણ કરવાની જરૂરયાઓ જાણવા માટે આ વિષય પસંદ કરવામાં આવ્યો છે.

(૩) બીજુ કારણ એ કે અભ્યાસ દ્વારા જાણવા મળ્યુ કે વર્તમાન સમયમાં વનબંધુ કલ્યાણ યોજના હેઠળ પ્રથમ તબક્કાને બાદ કરતાં બીજા તબક્કામાં ૪૦,૦૦૦ કરોડની જોગવાઈ અને ૨૦૧૬-૧૭ ના બજેટમાં કુલ ૧૬૦૦ કરોડની જોગવાઈ સાથે ન્યુ ગુજરાત પેટર્ન માટે ૩.૪૧૮ કરોડની ફાળવણી કરવામાં આવી છે. ગુજરાત સરકારનો આ પ્રયાસ આદિજાતી વિકાસને ગતિશીલ બનાવશે કે કેમ? તે હેતુથી પણ અભ્યાસ વિષય પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

(૨) વિષય પસંદગી અને સંશોધન અવકાશ :-

“

(૪) ખેડબ્રહ્મા તાલુકો સદબાગ્યે સંશોધનકર્તાની જન્મભૂમી રહી છે. સંશોધનકર્તાનો ઉચ્ચતર, માધ્યમિક શિક્ષણ સુધીનો શિક્ષણકાળ પણ ખેડબ્રહ્મા રહેલો છે. સતત આદિવાસી સમુદાયની સાથે રહેતા આદિવાસી સમુદાયની બોલી, ભાષા, રહેણી-કરણી, સામાજિક માળખું અને બંધારણ તેમજ વ્યક્તિ, જૂથ અને સમુદાયના પ્રશ્નો થી મહદઅંશે વાકેફ હોવાથી આ વિષયની પસંદગી કરવામાં આવેલ છે.

(૫) સંશોધનકર્તા છેલ્લા દશ વર્ષથી સમાજકાર્યના અભ્યાસની સાથે સંકળાયેલ છે. સમાજકાર્યના અભ્યાસની સાથે સાથે સંશોધનકર્તાના વિદ્યાર્થીઓના માધ્યમ દ્વારા જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં સંશોધનની કામગીરી હાથ ધરવામાં આવેલ છે. આ સંશોધનો ને જોતા સંશોધનકર્તા દ્વારા પસંદ કરાયેલા અભ્યાસ વિષયમાં જે મુદ્દાઓ આવરી લેવાયેલ છે તે મુદ્દાઓ પર કોઈ સંશોધન થયેલા જોવા મળેલ નથી. સંશોધનના માર્ગદર્શકના રૂપમાં સંશોધનની સમગ્ર પ્રવિધિઓમાંથી પસાર થયો હોઈ સંશોધન પ્રત્યેના અભિગમથી મહદઅંશે વાકેફ કોઈ આ અભ્યાસ વિષય પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

(૬) સંશોધનકર્તાનું કાર્યક્ષેત્ર અરવલ્લી જીલ્લો જ હોવાથી સંશોધન માટે જરૂરી સાહિત્ય ખુબજ ઓછા અંતરે ઓછા સમયે અને ઓછા ખર્ચે અને ઝડપથી ઉપલબ્ધ થશે એ હેતુથી આ અભ્યાસ વિષય પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

(૩) સમસ્યા કથન :-

વનબંધુ કલ્યાણ યોજના ગુજરાતમાં અનુસૂચીત વિસ્તારના કિલ્લાઓમાં ચાલુ છે વળી, આ સમગ્ર યોજનામાં ૧૦ મુદ્દાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે જેમાં રોજગારી, ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ, આર્થિક વિકાસને વેગવન્તો કરવો, આરોગ્યની સેવાઓનું વિસ્તરણ અને સુદૃઢીકરણ કરવું, રહેઠાણ, શુદ્ધ પીવાનું પાણી પૂરું પાડવું, સિચાઈની સવલતો વધારવી, સીને વીજળી પૂરી પાડવી, બારમાસી રસ્તાઓ અને શહેરી વિકાસનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. સંશોધક માટે આ દસ મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધન કરવું અઘરું છે તેથી સંશોધકે માર્ગદર્શકશ્રી સાથે ચર્ચા-વિચારણા કરી દસ મુદ્દા પૈકી શિક્ષણ, આરોગ્યલક્ષી સહાય અને તેની પ્રક્રિયા અને રોજગારમાં કૌશલ્ય વર્ધન તાલીમ ના પાસા ને ધ્યાન માં રાખીને વનબંધુ કલ્યાણ યોજનાની અસરો વિષય પર સંશોધન કરવાનું નક્કી કરેલ છે.

૪) સંશોધન સાહિત્ય સમીક્ષા :-

સંશોધન એ સાતત્યપૂર્ણ પ્રક્રિયા છે કોઈપણ સામાજિક ઘટના અથવા એકમનો અભ્યાસ કરતી વખતે તેના વિશે અગાઉ જે કાઈ સંશોધન થયા હોય તે વિશેનું સાહિત્ય ઉપલબ્ધ હોય તેવી સંશોધકને જાણકારી હોય તે જરૂરી છે. સંશોધક પોતાના સંશોધન વિષયના ઉપલબ્ધ સાહિત્યની સમીક્ષા કરી તે સંશોધન પ્રક્રિયા નો મહત્વનો ભાગ બને છે. સંશોધન કરતી વખતે ઉપલબ્ધ સાહિત્યની સમીક્ષા કરવાતથી જ્ઞાનમાં જે સર્વાદાઓ રહી જવા પામી હોય તે જાણી શકાય છે. કયા પાસાઓ વિશે અભ્યાસ થયા છે તેમાં કયા પાસાઓ ઉપર વિશેષ ભાર મુકવામાં આવ્યો છે અને કયા પાસાઓ ઉપર અભ્યાસ કરવાનું બાકી છે તે સાહિત્યની સમીક્ષા પરથી જાણી શકાય છે. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધકે આદીવાસી સમુદાય ઉપર વિકાસ યોજનાઓની અસરના સંદર્ભમાં અગાઉ જે જુદા-જુદા અભ્યાસો થયા છે તેની સમીક્ષા અહીં રજૂ કરી છે.

■ આદિવાસી સમુદાય ઉપર ગુજરાતમાં થયેલા અભ્યાસો

“

- (૧) ડૉ. વિધુત જોષી : ગ્રામ વિકાસમાં વોક ભાગીદારી :-
- (૨) શ્રી ધીરજભાઈ સી. પટેલ ૨૦૦૮
- (૩) વિનિય કુમાર એન. પટેલ: ૨૦૦૬ “સહભાગી વન વ્યવસ્થાનો આદિવાસી સમુદાય પર પ્રભાવ”:
- (૪) ભરત એમ. તડવી : (૨૦૦૫) “તડવી આદિવાસીઓની સંસ્કૃતિ” ગઈ કાલે અને આજે
- (૫) શિતલ બી. વાઘેલા [૨૦૦૭] : “ઉચ્ચતરશિક્ષણ ક્ષેત્રે અભ્યાસ કરતી આદિવાસી સમુદાયની યુવતીઓ ઉપર આધુનિકરણની અસર”

(પ) સંશોધન વિષયના મુખ્ય શબ્દોની સમજ :-

વનબંધુ શબ્દએ વનબંધુ કલ્યાણ યોજના માટે પ્રયોજવામાં આવ્યો છે. સાવ વનોની નિકટમાં રહેતા, વન સાથેનો લગાવ, આત્મીયતા અને પોતાના મિત્ર કે બંધુ તરીકે સ્વીકૃત કરવા આ શબ્દનો શબ્દ પ્રયોગ થયો હશે એવું મારું વ્યક્તિગત મંતવ્ય છે. વનબંધુઓ માટેનો મૂળ શબ્દ સામાન્ય રીતે "આદિજાતિ", "આદિવાસી" અથવા "અનુસૂચિત જન જાતિ" શબ્દ પરથી લેવામાં આવેલા હોય એવું સ્પષ્ટ જણાય છે.

સામાન્યતઃ આદિજાતિ શબ્દ એવા લોકો માટે પ્રયોજવામાં આવતો હોય છે કે જેવો પ્રાથમિક અવસ્થામાં જીવતા હોય અને દૂર-સુદૂરના દુષ્ટપ્રાચ જંગલો અને પહાડી ટેકરીઓ વાળા વિસ્તારમાં વસતા હોય આદિવાસી એટલે મૂળ આદિકાળથી વસતા, અસહીયતની, આદિજાતિનું કે તેને લગતું.

મજમુદારના મતે આદિવાસી એ "આદિવાસી એ પ્રાદેશિક જોડાણ ધરાવતું આંતરવિવાહી સામાજિક જૂથ છે. જેમાં કાપોના વિશેષિકરણનો અભાવ હોય છે. પોતાની વિકસાવેલી શાસન વ્યવસ્થા હોય છે. ભાષા કે બોલીને સમાનતા હોય છે. અન્ય આદિવાસી કે જ્ઞાતિથી તેઓ સામાજિક અંતર ધરાવે છે. અને તેઓ આદિમ પ્રજાલોકો, માનવતાઓ, રિવાજોને અનુસરે છે."

(પ) સંશોધન વિષયના મુખ્ય શબ્દોની સમજ :-

કલ્યાણ એટલે 'શુભ', 'ભલુ કરવું' અને ' મંગલ કરવું' એવો અર્થ થાય. વ્યાવસાયિક સમાજકાર્ય ના સંદર્ભ માં કલ્યાણ એટલે રાજ્ય ની સલામતી અને સુરક્ષા. ભારતીય સંવિધાન કલ્યાણ રાજ્યની રચના કરે છે તે આપણા સંવિધાન અને તેના નિર્દેશક સિધ્ધાંતો થી સ્પષ્ટ થાય છે.

ભારતીય સંવિધાન કલમ ૩૮ મુજબ રાજ્યએ સલામતી અને સુરક્ષાની અસરકારકતા વું જોઈએ. કારણ કે તે સામાજિક વલણ, ન્યાય, સામાજિક આર્થિક અને રાજકીય સ્થિતિસ્થાપકતા આપે છે. અહીં કલ્યાણ શબ્દનો ઉપયોગ આદીવાસી સમુદાયોના વનબંધુ કલ્યાણ યોજનાના દસ મુદ્દાના કાર્યક્રમમાં અસરકારક રીતે અમલી બનાવવા અને સમાજ ઉત્કર્ષ માટે પ્રયોજવામાં આવેલ છે.

(પ) સંશોધન વિષયના મુખ્ય શબ્દોની સમજ :-

યોજના: યોજનાનો સર્વસામાન્ય અર્થ "રૂપરેખા", "આયોજન", ચોક્કસ માળખું" વગેરે થાય. સ્વતંત્ર ભારત પછી નબળા વર્ગોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોનું જાતન કરવા, સામાજિક ન્યાયનું રક્ષણ કરવા, તમામ પ્રકારના યોગ્ય સામે રક્ષણ મેળવવા, સાધારતાનું સ્તર ઉચું લાવવા, વધુ સારું આરોગ્ય અને આર્થિક સેવાઓ પૂરી પાડવા અને ગુજરાત ચલાવવા જે તે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પાંચ વર્ષ માટે જુદા જુદા કાર્યક્રમોની પંચવર્ષિય રૂપરેખા તૈયાર કરવામાં આવે છે તેને યોજના તરિકે ઓળખવામાં આવે છે.

(પ) સંશોધન વિષયના મુખ્ય શબ્દોની સમજ :-

યોજનાનો સર્વસામાન્ય અર્થ "રૂપરેખા", "આયોજન", ચોક્કસ માળખું" વગેરે થાય. સ્વતંત્ર ભારત પછી નબળા વર્ગોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોનું જાતન કરવા, સામાજિક ન્યાયનું રક્ષણ કરવા, તમામ પ્રકારના શોષણ સામે રક્ષણ મેળવવા, સાક્ષરતાનું સ્તર ઉચું લાવવા, વધુ સારું આરોગ્ય અને આર્થિક સેવાઓ પૂરી પાડવા અને ગુજરાન ચલાવવા જે તે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પાંચ વર્ષ માટે જુદા જુદા કાર્યક્રમોની પંચવર્ષિય રૂપરેખા તૈયાર કરવામાં આવે છે તેને યોજના તરિકે ઓળખવામાં આવે છે.

અસર: સામાન્ય અર્થ માં "અસર" એટલે પ્રભાવ પડવો. કોઈ પણ વસ્તુ કે ઘટનાનો સારો કે મીઠો પ્રભાવ કે છાપ પડે અથવા ગુણ-અવગુણ દાખવે તેવા પરિણામો કે લાગણીઓ.

(ક) સંશોધનની અર્થ સૂચકતા :-

“

- (૧) સંશોધનને કારણે આદિવાસી સમુદાયમાં લોકોને વનબંધુ કલ્યાણ યોજના વિષે કેટલું જ્ઞાન અને સમજ છે તે જાણી શકાય જેનાથી યોજના પ્રત્યેની જાણકારી આદિવાસી સમુદાય સુધી પહોંચાડવા માટેના માધ્યમોનો વિકાસ કરી શકાય.
- (૨) આદિવાસી સમુદાયની પૂર્વ અને વર્તમાન સ્થિતિનો ખ્યાલ આવશે જેના દ્વારા આદિવાસી સમુદાયને ઓળખવાના વિવિધ પાસાઓથી માહિતગાર થવાશે.
- (૩) સંશોધનની પ્રક્રિયા દ્વારા રોજગારી માટે થયેલ પ્રયત્નો અને મળેલ પરિણામો અને વિવિધ સ્ત્રોતોની જાણકારી પ્રાપ્ત થશે જેના દ્વારા રોજ રોજગારલક્ષી નીતિ વિષયક ફેરફારો કરી શકાયે.

“

- (૪) સંશોધનની પ્રક્રિયા દ્વારા ગુણવત્તા યુક્ત શિક્ષણ આપવાના સરકારના વિવિધ પાસાઓની સમજ મળશે અને જેના મુલ્યાંકનથી વધુ સારી રીતે શિક્ષણ આપવાના દિશાસૂચનો પ્રાપ્ત થશે અને એ માટેના યોગ્ય પગલાઓથી પણ માહિતગાર થવાશે અને નીતિગત ફેરફાર કરવા માટેના અસરકારક સૂચનો પ્રાપ્ત થશે.
- (૫) સંશોધનની પ્રક્રિયા દ્વારા વનબંધુ કલ્યાણ યોજના હેઠળ આરોગ્યલક્ષી કાર્યક્રમોની જાણકારી પ્રાપ્ત થશે તેને વધુ અસરકારક બનાવવા માટે તેમજ આરોગ્ય વિષયક નીતિમાં કેવા પ્રકારના ફેરફાર કરવા જોઈએ એ માટેના ક્રિયાત્મક પગલાઓ જાણી એક નવી દિશા પ્રાપ્ત કરવા માટેના સૂચનો પ્રાપ્ત થશે.
- (૬) અમલીકરણની પ્રક્રિયા માં હસ્તક્ષેપની જગ્યા અને તિવ્રતાને જાણી સમજી શકાશે.

(૭) સંશોધનના હેતુઓ :-

- (૧) વનબંધુ કલ્યાણ યોજના હેઠળ શિક્ષણ, આરોગ્ય અને રોજગારી ના ના ક્ષેત્રે લાભાર્થીઓને શુ લાભ મળ્યા છે તે જાણવુ.
- (૨) વનબંધુ કલ્યાણ યોજના હેઠળના લાભાર્થીઓને લાભ લેતા શુ મુશ્કેલીઓ પડી છે અને તેના માટે ક્યા પરીબળો જવાબદાર છે તેનુ વિશ્લેષણ કરવુ.
- (૩) વનબંધુ કલ્યાણ યોજના થકી લાભાર્થીઓના જીવનમા સામાજિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક સ્થિતિમા શુ ફેરફાર થયો છે તે પરિવર્તનો ચકાસવા.
- (૪) વનબંધુ કલ્યાણ યોજનાને લાભાર્થીલક્ષી બનાવવા માટે ઉચ્ચુક્ત મોડલ સુચવવુ.

(૮) સંશોધન ઉત્કલ્પનાઓ

- (૧) વનબંધુ કલ્યાણ યોજનામાં શૈક્ષણિક વિકાસ માટે જે જોગવાઈઓ કરવામા આવી છે તે માત્રાત્મક અને ગુણાત્મક સ્વરુપ મા લોકો સુધી પહોચી નથી.
- (૨) વનબંધુ કલ્યાણ યોજના માં આદિવાસી લોકો માટે જે આરોગ્યલક્ષી સહાય આપવામા આવે છે તે પ્રક્રિયા વિશે આદિવાસી સમુદાયના લોકો સમ્પૂર્ણ પણે જાણકારી ધરાવતા નથી તેથી આરોગ્યલક્ષી સહાય નો લાભ તે લોકોને મળી શકતો નથી.
- (૩) વનબંધુ કલ્યાણ યોજના હેઠળ રોજગારી માટે સંચાલિત કૌશલ્ય વર્ધન તાલીમ લાભાર્થીઓની જરૂરીયાત મુજબ નથી.

(૯) સંશોધન પદ્ધતિ:-

કોઈપણ સંશોધનમાં સંશોધન પદ્ધતિ કઈ તાપરથી તેનો આધાર સંશોધન અભ્યાસના હેતુઓ પર છે. સમાજકાર્ય સંશોધનમાં સંશોધન કાર્ય માટે વિવિધ પદ્ધતિઓ છે. પ્રસ્તુત સંશોધન નિબંધમાં અભ્યાસનો પ્રકાર 'વર્ણનાત્મક સંશોધન' છે. આ પ્રકારના સંશોધનનો હેતુ કોઈ સમસ્યાનું ગુણાત્મક ચિત્રણ કરવાનું અથવા ચોક્કસ હેતુલક્ષી પ્રશ્નોનું સાચું વિવરણ રજૂ કરવાનો છે. આવા સંશોધનો નીચે નિર્ધારણ કરવા માટે, નવિન યોજનાના આયોજન કરવા માટે ઉપયોગી થાય છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં લેવાયેલા પદ્ધતિ યોજનાના યોજનાનો લાભ લેવામાં પડતી મુશ્કેલીઓ અને આવેલ પરિવર્તન નો અભ્યાસ હેતુ યોજાથી તથા તેમનું સંબંધ-મત અને ગુણાત્મક ચિત્રણ કરી તેના પરિણામો સમાજના સંશોધન કરવાનો યોજાથી વર્ણનાત્મક પ્રકારના સંશોધનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે જેના માટે સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ અને સંશોધનના હાર્દ ને સમજાવેલ બહુવિધ પદ્ધતિઓ ધ્યાત અભ્યાસ કરવામાં આવશે જેમાં મુખ્યત્વે

- (1) સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ
- (2) કેટિવ જુથ ચર્ચા પદ્ધતિ (ફોકસ ગ્રુપ ડિસ્કશન).
- (3) વ્યક્તિ અભ્યાસ પદ્ધતિ (કેસ સ્ટડી મેથડ)

| (૧૦) માહિતી એકત્રીકરણના સ્ત્રોત :-

પ્રાથમિક માહિતીના સ્ત્રોતો :-

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં
પ્રાથમિક માહિતી મેળવવા માટે પસંદ
થયેલા ઉત્તરદાતાઓના કુટુંબિક
આગેવાનો આ ક્ષેત્રના કમીશિયો,
સામાજિક કાર્યકરો, સામાજિક
સંશોધકો અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ
સ્થાનિક પ્રસાથન પાસેથી મેળવવામાં
આવશે.

અભ્યાસ માટેની પ્રાથમિક માહિતી
મેળવવા માટે નિરિક્ષણ (સહભાગી
અને અસહભાગી નિરિક્ષણ), મુલાકાત
(વ્યક્તિગત મુલાકાત, કેન્દ્રિત ચર્ચા,
ટેલિફોનિક મુલાકાત) જેવી
પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

| (૧૦) માહિતી એકત્રીકરણના સ્ત્રોત :-

ગૌણ માહિતીના સ્ત્રોત:-

ગૌણ માહિતી મુખ્યત્વે ગ્રંથાલય માં થી દસ્તાવેજ સ્વરૂપે મળે છે. ગૌણ માહિતી મેળવવા ગ્રંથાલય માંથી અને દસ્તાવેજ સ્ત્રોતોમાંથી ગુણાત્મક અને સંખ્યાત્મક માહિતી એકત્ર કરવામાં આવે છે. આ માટે પુસ્તકો, નોંધપોથી, લેખો, સંશોધન પત્રો, અહેવાલો, વર્તમાનપત્રો, સામાયિકો, વિવિધ વેબસાઈટ પર મુકવામાં આવેલ માહિતિઓ પી.એચ.ડી. અને એમ. ફિલ. કક્ષાના નિબંધો, સંસ્થાકીય અહેવાલો, તેમજ વસ્તીગણતરીના આંકડાઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૧૧) અભ્યાસનું વિશ્વ

- ઉપરોક્ત અભ્યાસના હેતુઓને તપાસવા માટે અભ્યાસક્ષેત્ર નક્કી કરવું અનિવાર્ય છે. વનબંધુ કલ્યાણ યોજના હેઠળ આવરી લેવાયેલ ખેડબ્રહ્મા સંકલિત આદિજાતી પ્રોયોજના યોજના હેઠળના સીમા વર્તી ગામોને ધ્યાનમાં રાખવાનો સંશોધકનો મૂળ ઉદ્દેશ સાબરકાંઠા જિલ્લાના પોશીના, ખેડબ્રહ્મા, વિજયનગર ના રાજસ્થાનની સરહદ પર આવેલ અતિ પછાત ગામોનો પ્રદેશ છે.

(૧૧) નમૂના પસંદગી:-

- પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂના પસંદગી માટે સંશોધન કાર્યક્ષેત્રને ધ્યાનમાં રાખી સીમાવર્તી પોલીના, ખેડબ્રહ્મા અને વિજયનગર તાલુકાના દસ ગામો પસંદ કરી દરેક તાલુકામાંથી વધરછ નિદર્શન પદ્ધતિ નો ઉપયોગ કરી ગામ દીઠ લાભ મળેલ કુલ બી.પી.એલ. લાભાર્થીઓ માંથી 25 ટકા લાભાર્થીઓને સાદુ વધરછ નિદર્શન કરી ઉત્તરદાતા તરીકે પસંદ કરવામાં આવશે આમ કુલ સંશોધન હેઠળ 309 ઉત્તરદાતાઓને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવશે.
- અનુસૂચીની ને આખરી ઓપ આપતા પહેલા પ્રિટેસ્ટિંગના રૂપમાં થયેલા પ્રત્યેક ગામમાંથી એક એક એમ કુલ ૧૦ નમૂના પસંદ કરવામાં આવશે પ્રિટેસ્ટિંગ ના અંતે જરૂરી સુધારા વધારા કરી અનુસૂચી ને આખરી ઓપ આપવામાં આવશે.

“

ક્રમ	તાલુકા નું નામ	આઈ.ટી.ટી.પી.એન. બ્રહ્મા ટેકનિકા વામોના નામ	જામણ બી.પી.એલ. કોર્ડેયાલો મી.સી.બી.	આઈ.ટી.ટી.પી.એન. બ્રહ્મા ટેકનિકાલ મુજબેલ પ્રી.પી.એલ. સી.બી.	સંબંધિત ટેકનિકા ના વાલ્યુઓની સંખ્યા
1	પોથીના	મામણીયા	૩૩૨	૪૮	૨૫
2		આજપી	૩૩૯	૧૦૩	૨૬
3		મલીધાર	૪૧૫	૧૦૮	૫૦
4		મોડા	૩૨૩	૧૪૩	૩૬
5	ખેડબ્રહ્મા	જુરીપટ્ટર	૩૩૯	૧૧૭	૨૯
6		મીટીયાવી	૩૬૯	૧૦૯	૨૭
7		ખેડવાબાર	૩૦૪	૧૦૧	૨૫
8	વિજયનગર	ખોખરબાર	૩૦૩	૧૦૭	૨૭
9		નવાબગા	૩૪૯	૧૫૩	૩૮
10		રાણી	૩૧૭	૯૭	૨૪
કુલ			૩૩૮૦	૨૨૩૬	૩૦૦

(૧૨) માહિતીનું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન :

- પ્રસ્તુત અભ્યાસનાં ઉદ્દેશ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધન પદ્ધતિઓ ધ્વારા મેળવેલ વર્ણનાત્મક માહિતી ધ્વારા આંકડાકીય માહિતીને વિવેચનાત્મક રીતે તપાસવી આવશ્યક છે. સાથે સાથે EXCEL અને SPSS પેકેજનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. જેના ધ્વારા એકત્રીત માહિતીનું વૈચ્છ અર્થઘટન કરી તારણો અને ક્ષિતિાર્થો તારવવામાં આવશે આ સાથે ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી અને ભાવી સૂચનો પણ સૂચવવામાં આવશે. આમ, પ્રસ્તુત સંશોધનનું માહિતીનું ફીકરણ અને વિશ્લેષણ કરવામાં આવશે.

(૧૩) સંશોધન અહેવાલ

લેખન:

- સંશોધન અભ્યાસમાં અહેવાલ લેખનનું કામ ખુબજ મહત્વનું ગણાય. સંશોધનકર્તા માત્ર માહિતીનું એકત્રીકરણ કરે તેથી કાર્ય પૂર્ણ થઈ જતું નથી. જ્યાં સુધી એકત્ર કરેલી માહિતીને સંશોધન અહેવાલનાં સ્વરૂપમાં રજૂ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સંશોધન અધુરું ગણાય છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધન અભ્યાસમાં એકત્રીકરણ કરેલ માહિતીનું વિશ્લેષણ, અર્થઘટન અને સંદર્ભ સાહિત્યના આધારે ઉચ્ચત્મ ઘણેલ માહિતી જ્ઞાન તથા તારણો-નિષ્કર્ષનો નિચ મુજબ વિવિધ પ્રકરણરૂપે રજૂ કરી અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવશે.

“

- પ્રકરણ ૧ વિષય પસંદગી અને સંશોધન પ્રક્રિયા.
- પ્રકરણ ૨. સંશોધન નો પરીચય.
- સાહિત્ય સમિક્ષા અને સંદર્ભ સાહિત્ય નો સૈધ્ધાંતિક પરિપ્રેક્ષ.
- પ્રકરણ ૩ સંશોધન ક્ષેત્ર નો પરીચય.
- સંશોધન ક્ષેત્ર નો ભૌગોલીક પરીચય.
- સંશોધન ક્ષેત્રમાં આવરી લેવાયેલ અનુસૂચીત જન જાતિ નો પરિચય.
- સંશોધન ક્ષેત્ર ની સામાજિક અને આર્થિક મૂલ્યભુમિ.
- પ્રકરણ ૪ . માહિતી નુ વર્ગિકરણ અને વિશ્લેષણ નિષ્કર્ષ.
- પ્રકરણ ૫. ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી અને ભાવિ સૂચનો.
- ઉપરોક્તપ્રકરણ ૪માં અહેવાલ લેખન ની તૈયારી કરવામાં આવશે તથા પરિશિષ્ટમાં સંદર્ભસૂચી અને અનુસૂચિ વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

(૧૪) સમય આયોજન

સત્ર ક્રમ	કામગીરી
સત્ર-1	<ul style="list-style-type: none">- સંશોધન વિષયની વિગારણા, વિષય પસંદગી કરવી.- સંશોધન દરખાસ્ત તૈયાર કરવી.- સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા કરવી.
સત્ર-2	<ul style="list-style-type: none">- સંશોધન અભ્યાસની સૈદ્ધાંતિક અને ભૌગોલિક વિસ્તારની માહિતી એકત્ર કરવી.- સંશોધન માટેની માહિતી એકત્રીકરણ કરવા માટેનું ઉપકરણ તૈયાર કરવું.- ઉપકરણનું પ્રિ-ટેસ્ટિંગ કરવું અને ઉપકરણમાં સુધારા કરવા.- માહિતી એકત્રીકરણ કરવાની કામગીરી કરવી.
સત્ર-3	<ul style="list-style-type: none">- માહિતી વિશ્લેષણ, પૃથકકરણ કરવું.- માહિતીનું અર્થઘટન કરવું.- તારણો, નિષ્કર્ષ તૈયાર કરવા, ક્રિયાત્મક પગલા તૈયાર કરવા.- અહેવાલ લેખનનો કાચો મુસદ્દો તૈયાર કરવો.
સત્ર-4	<ul style="list-style-type: none">- અહેવાલ લેખનની કામગીરી કરવી.- સંશોધન નિબંધ/અહેવાલ જમા કરાવો.

“ (૧૫) સંદર્ભ સાહિત્ય :

- (૧) ઉચાટ ડી.એ. (૨૦૦૯). શિલાણ અને સામાજિક સંશોધન માં સંશોધન નુ પદ્ધતિ શાસ્ત્ર. અમદાવાદ, સાહિત્ય મુદ્રાલય પ્રકાશન.
- (૨) જોશી વિધુત. (૨૦૦૯). ગ્રામ વિકાસમાં લોકબાગીદારી. અમદાવાદ, પાર્શ્વ પબ્લિકેશન.
- (૩) જાની ઈંદુકુમાર. (૨૦૦૯). આદિવાસી પર્વ. અમદાવાદ, ગુર્જર ગ્રંથસ્ત્ર કાર્યાલય.
- (૪) ઉપાધ્યાય ચંદ્રકાંત. (૨૦૦૧). ટેબલ કમિશન અહેવાલ. અમદાવાદ, આદિવાસી સંશોધન અને તાલિમ કેંદ્ર ગુજરાત વિદ્યાપીઠ.
- (૫) માહિતી નિયામક, (૨૦૧૭) વનબંધુઓના મુખ પર રેલાયું વિકાસ સ્મિત, ગુજરાત રાજ્ય ગાંધીનગર.
- (૬) આદિજાતિ વિકાસ વિભાગ, (૨૦૧૪) આદિજાતિઓનો સર્વાંગી વિકાસ ગાંધીનગર,
- (૭) આદિજાતિ વિકાસ વિભાગ, (૨૦૧૬-૧૭) વનબંધુ કલ્યાણ યોજના વિકાસ કાર્યક્રમો, ગાંધીનગર,
- (૮) પંચોલી રવી (૨૦૦૧) આદિવાસી સમુદાયમાં સ્વાસ્થ્ય-સંસ્કૃતિ સહસંબંધ : એક અભ્યાસ, કુલ સચિવ, ગુજરાત વિદ્યા પીઠ, અમદાવાદ

(૧૫) સંદર્ભ સાહિત્ય :

- ગ્રંથમાલિકા
- (૧) આદિલોક નવેમ્બર- ડિસેમ્બર (૨૦૧૧) અંક ૬
- (૨) વનબંધુ વિકાસ વિહંગાવલોકન માહિતી કમિશનર, ગુજરાત રાજ્ય, જુલાઈ - ૨૦૧૨
- (૩) ગુજરાત માહિતી કમિશનર, ગુજરાત રાજ્ય, અંક ૧ તા-૦૧/૦૧/૨૦૧૬
- (૪) વનબંધુ કલ્યાણ ગોજના આદિજનિ વિકાસ યોજનાકીય રૂપરેખા - ૨૦૧૬
- વેબસાઇટ
- www.vky.gujarat.gov.in
- www.dsag.gujarat.gov.in
- www.censusindia.gov.in

Thanks!!

Any questions?

JANUARY, 2018
Volume-2, Issue-3

ISSN 2456-558X

HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH

Most Referred & Peer Reviewed
Multi Disciplinary E Journal of Research

• CHIEF EDITOR •

Dr. Rajeshkumar A. Shrimali

Assistant Professor

Shree H. S. Shah College of Commerce, Modasa.

• CO-EDITOR •

P.R. SHARMA

Assistant Professor

Shree M.B.PATEL SCIENCE COLLEGE, ANAND.

**HEMCHANDRACHARYA
INTERNATIONAL
E JOURNAL OF RESEARCH
ISSN: 2456-558X**

**Multi Disciplinary and Peer-Reviewed
Research Journal in India**

Chief Editor

Dr. Rajeshkumar A. Shrimali

(M.com., B.ed.,NET.,M.phil.,Ph.D)

Assistant Professor,

Shree H.S.Shah college of commerce, modasa,
Dist-Arrvalli, Gujarat, India

CO-Editor

P R SHARMA

(M.A., B.ed.,NET.,M.phil)

Assistant Professor,

Shree M.B.Patel Science College, Anand, Gujarat, India

PUBLISHED BY

<http://www.hemchandracharyaejournal.com/>

HEAD QUARTER

At. & Post. Chaveli,

Ta-Chansma, Dist-Patan, North Gujarat, India, Asia

“HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH” is a Bi-Annual based Research Journal.

Copy Right, JANUARY- 2018, All Rights Reserved

- No part of this publication may be reproduced or copied in any form by any means without prior written permission
 - “HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH” holds the copyright to all articles contributed in this publication. In case of reprinted articles “HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH” holds the copyright for the selection, sequence, introduction material, summaries and other value additions
 - The view expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the view of “HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH”. The views expressed by external authors represent their personal views and not necessarily the views of the organizations they represent.
 - All efforts are made to ensure that the published information is correct. “HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH” is not responsible for any errors caused due to oversight or otherwise.
-

Editor's Column

The explosion of knowledge at the global hut due to technological dynamics has certainly redefined the very concept of education. The prevailing scenario of education--especially higher education--has become a matter of study and analysis for the scholars and practitioners who have a craving desire to face changes and challenges. It is because we, the human beings, are endowed with the faculty of choice and a free will.

Unlike other species, we are not programmed. We can make choices and use our free will to act and achieve our objectives. Despite the dramatic progress in ICT in education achieved so far at the school and college levels, much remains to be done: each country, to varying degrees, continues to struggle with issues of children out of school and illiterate youths and adults. Inequities in educational opportunities, quality of educational services and level of learning achievement persist by gender, rural/urban locality, ethnic background, and socioeconomic status.

The quality of learning and the capacity to define and monitor this quality is lacking in most developing countries. The means and scope of education continue to be narrow and confined to historical models of delivery, and the use of other channels continues to be ad hoc and marginal. The increase in quantitative and qualitative demand for education is not matched by an increase in resources.

At this juncture, it is safe to state that the polarity of views on the possibility of change is amazing. We, the publishers of Journal of research , are very much excited to view some aspects of these changes through scholarly articles contributed by august scholars and colleagues. The present issue contains papers with critical insight and analysis as well as systematic discussion and deliberation on various themes of language, literature, information technology, commerce and so on. We hope this will certainly be useful for the people who aspire change.

Chief-Editor

Dr. Rajesh Shrimali

INDEX

Sr.	Title	Page
1.	Quality Based Research In education Key Note Speaker - Dr. B.S.Patel	1-3
2.	Comparative Study of the Achievement of the Student Teacher Teachers of North Gujarat University in the Practical Lesson - Dr. Hareshkumar M.Patel	4-9
3.	An awareness to teachers towards educational technology - Avanika B Patel	10-12
4.	પંચમહાલ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ - Sursingbhai P.Pargi	13-28
5.	DEVELOPMENT AND EFFECTIVENESS OF SELF LEARNING MATERIAL FOR GUJARATI LANGUAGE OF STD -9 - PATEL JITENDRAKUMAR VASANTLAL	29-34
6.	MODULAR PLANNING TO DEVELOP EXAMINATION SKILLS AMONG THE STUDENT-TEACHERS - Mr. Jigneshbhai N. Patel & Tejalben R.Patel	35-39

Sr.	Title	Page
7.	શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં આચાર્યની ભૂમિકા - Dr. Vimala R. Patel	40-42
8.	શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં શિક્ષકની ભૂમિકા - Pro. Devyani K. Raval	43-45
9.	અસમાન મહિલાઓ નો દરજ્જો - Dr. Jitendrakumar P.Damor Mr. Bharatbhai Somabhai Patel	46-49
10.	On Expectations From Envisioned New Education Policy 2016 Sub Theme: Enhancing the quality in Education in Primary Education (MLL) - Dr Himanshu G. Acharya	50-51
11.	અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ - દિગ્ગેશ એસ. પટેલ	52-54
12.	“વર્ગ ખંડમાં શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સંશોધન” - Dr. Jitendrasinh Ranjitsinh Chudasama, Mr. Gunjankumar Popatbhai Patel	55-58
13.	મોડાસા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યુટર શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ - મનિષાબેન એન. પરમાર	59-60
14.	બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ - સ્નેહાબેન ડી. પટેલ	61-63
15.	બી.એડ. કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણના વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સંદર્ભમાં અભ્યાસ - શિલ્પાબેન બી. નિનામા	64-67

Sr.	Title	Page
16.	પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારકતા - વિજલબહેન જે. પટેલ	68-70
17.	Quality Based Research In New Trend Of Management - Arpitaben M Patel	71-74
18.	Effect of Biometric System as an Integration of Technology on Classroom Management - DR. PARAGIBEN SHAH	75-77
19.	Quality Based Research In Classroom Teaching - Prashant N. Pandya	78-80
20.	QUALITY MANAGEMENT OF SCHOOL EDUCATION -Dr. GOVINDPRASAD B.PANDEY	81-84
21.	ઘનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણોનો અભ્યાસ - Pareshkumar Z. Mavani	85-87
22.	બકુલત્રિપાઠીના શૈક્ષણિક વિચારોનો અભ્યાસ - Mr. Zakirhusen Aminbhai Mansuri	88-91
23.	શિક્ષક ગુણવત્તા માટે નવાચારાત્મક પ્રયોગ - ડૉ. ચિરાગ સી. સ્વામી	92-95
24.	વર્ગખંડ અનુદેશમાં નવવિચારાત્મક વ્યવહારો વિવિધ નવવિચારાત્મક વ્યવહારો - હીના જે. રાવલ	96-98
25.	ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોના શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિનો અભ્યાસ - Ushabahen. M. Rathod	99-102

Sr.	Title	Page
26.	"પંચમહાલ જિલ્લાનાં ધોરણ -5 નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્ટેસનાં દ્વિતીયસત્રનાં કઠિનબિંદુઓ આધારિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના અને તેની અસરકારકતા નો અભ્યાસ "	103-106
	- ચૌહાણ ઉમેશકુમાર ઈશ્વરભાઈ	
27.	ગુણવત્તા સંશોધનમાં વર્ગખંડ શિક્ષણ (Quality Research in Classroom Teaching) - કનુભાઈ વી. પ્રધામી	107-112
28.	Social Networking Sites Can Be Beneficial In Improving Quality Education - Janki J. Acharya	113-117
29.	"Qualitative education" - Pri. Chhayaben K.Damor	118-121
30.	ગુણાત્મક સંશોધન આધારિત વર્ગખંડ શિક્ષણ -પ્રા. આઈ. એમ. મેમણ	122-123
31.	EFFECTIVENESS OF BLOOM'S MASTERY LEARNING MODEL ON ACHIEVEMENT IN MATHS WITH RESPECT TO ATTITUDE TOWARDS MATHS - Y.K.Barot	124-130
32.	IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN CLASSROOM - Dr. Hardik Mehta	131-134
33.	ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ - Akash R. Rami	135-137
34.	હાલોલ તાલુકાના ધોરણ-5ના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસર - Pandav Omega M.	138-145

Sr.	Title	Page
35.	LEARNING OBJECTIVE ORIENTATION OF APPROACHING OF SECONDARY TEACHERS IN RELATION WITH SOME VARIABLES - KALPESHKUMAR K. PATEL	146-149
36.	અસરકારક શાળાકીય શિક્ષણ માટે વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત - Prof. Vasaiya Varshaben R.	150-154
37.	QUALITY BASED EDUCATION IN PRI SCHOOL AND UPPER PRI SCHOOL - DR DARSHANKUMAR MANILAL PATEL	155-157
38.	ખેડા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓ નો અભ્યાસ -Tushar V. Patel	158-160
39.	A STUDY OF PROFESSIONAL WORK COMMITMENT OF TEACHER TRAINEE OF B.ED. COLLEGE - Dr. Mahesh A. Vaghela	161-164
40.	"SOCIAL MEDIA : A USEFUL TOOL IN EDUCATION" - Dr. Atul M. Patel	165-167
41.	Quality based research in classroom teaching - Dr. Vinodkumar K. Satyapal	168-169
42.	"રાષ્ટ્રભાષા હિન્દી"- મહેશભાઈ એ. પંડયા	170-172
43.	સંસ્કૃતમહાકાવ્યપરંપરા - ડો મિતેશ શર્મા	173-179

Sr.	Title	Page
44.	A STUDY OF AWARENESS OF PRIMARY TEACHERS ABOUT RIGHT TO EDUCATION (RTE) ACT - Gautam Solanki	180-183
45.	"ANALYSIS OF KEY FINANCIAL PARAMETERS IN RESPECT OF CO-OPERATIVE BANKS OF GUJARAT" - Prof. Kamlesh M. Goswami	184-191

2017-18

"ANALYSIS OF KEY FINANCIAL PARAMETERS IN RESPECT OF CO-OPERATIVE BANKS OF GUJARAT"

- Prof. Kamlesh M. Goswami
Assistant Professor

H.S.Shah College of Commerce, Modasa

Concept of Efficiency and Performance

The word efficiency as defined by the Oxford dictionary states that: "Efficiency is the accomplishment of or the ability to accomplish a job with minimum expenditure of time and effort".¹

It refers to the inner method that leads to output. It focuses on the means to achieve the desired end. As expressed by Peter Drucker "Doing the things the right way is Efficiency." This denotes the fulfillment of the objective with minimum sacrifice of the available scarce resource.

Fatless and speedy compliance to the method or scheme procedure is a measure of efficiency. Providing a specified volume and quality of service with the lowest level of resources capable of meeting that specification, performance measures and or indicators are required. These include measures of productivity, unit o volume of service etc. These measures help in minimizing of the resources in achieving the organizational objectives i.e., things rightly.

Performance is the implementation or accomplishment of work feats etc. or a particular, action, deed or proceeding is refers as performance.²

1 Interest Earned to Total Fund Ratio:

Interest earned to total fund is a significant ratio of measuring the efficiency of organization regarding employing its funds in an optimum manner. This ratio indicates the interest earned on each rupee of total funds employed. As interest earned is a major source of income in the UCBs⁸. They should try to earn utmost returns on employed funds. But at the same time, they should make safer advances and try to reduce the proportion of NPA. They should also invest their funds in Government securities. As interest earned has direct effect on profitability of the UCBs, the management should be efficient in taking verdict about how much funds should be advanced, how much should be invested and how much should be remain as liquid assets so that optimum level of liquidity can be maintained. The ratio is planned by using following equation.

$$\text{Interest Earned to Total Funds Ratio} = \frac{\text{Interest Earned}}{\text{total funds}} * 100$$

Interest Earned= Interest on loans and advances, plus interest on Govt. securities plus interest on other securities and income from bills discounted.

Total Funds= share capital plus reserve and surplus long term and short term deposits plus Borrowings and current liabilities.

This ratio measures the profitability of investments which reflects managerial efficiency. The higher the ratio indicates efficient utilization of funds while decreasing trend of this ratio marks the failure of UCBs in optimum utilization of funds. The basic objective of this ratio is to measure the effectiveness of the use of these funds A

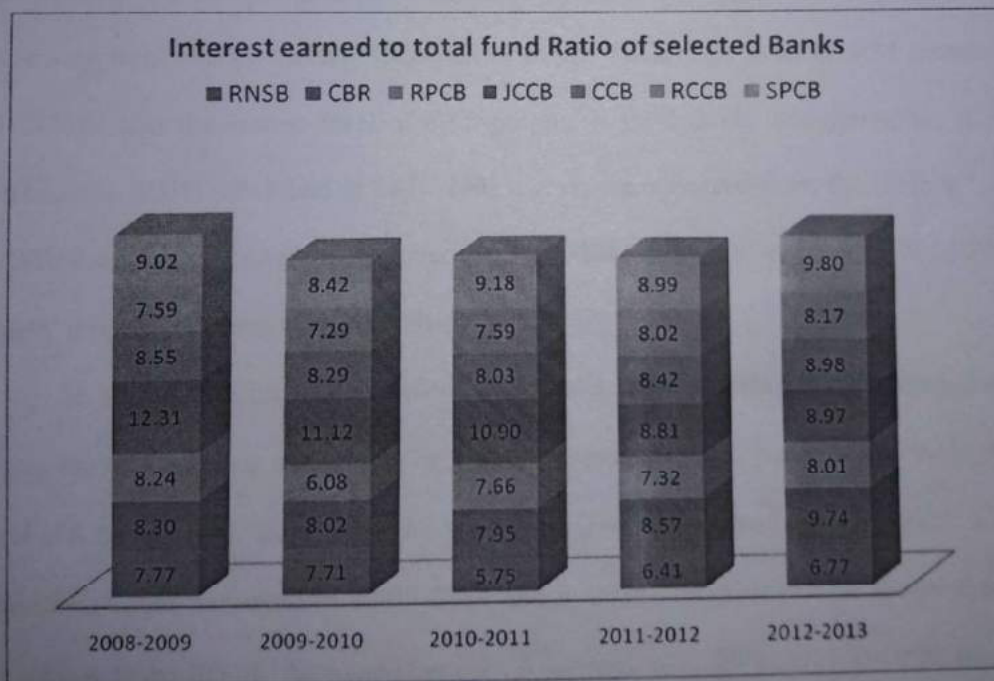
decreasing trend, indicates poor policy of advancing loans in the UCBs.

Table: 1
Interest Earned To Total Funds Ratio of the Banks under Study Period 2008-09 TO 2012-13

SOURCE: Computed from the Published Annual Reports of the selected Banks

Banks	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013
RNSB	7.77	7.71	5.75	6.41	6.77
CBR	8.30	8.02	7.95	8.57	9.74
RPCB	8.24	6.08	7.66	7.32	8.01
JCCB	12.31	11.12	10.90	8.81	8.97
CCB	8.55	8.29	8.03	8.42	8.98
RCCB	7.59	7.29	7.59	8.02	8.17
SPCB	9.02	8.42	9.18	8.99	9.80

Chart: 1

Interest Earned To Total Funds Ratio of the Banks Under Study Period.
2008-09 to 2012-13

The table 1 shows the interest earned to total funds ratio. In RNSB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first two years and increasing trend during the next two years. It was the highest level of 7.77 percent in 2008-2009 and the lowest level of 5.75 percent in 2010-2011. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and in 2012-20013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 5.75 percent in 2010-2011 to 7.77 percent in 2008-2009. Finally it was 6.77 percent in 2012-2013.

The table 4.1 shows the interest earned to total funds ratio. In CBR, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first Two years and increasing trend during the next two years. It was the highest level of 9.74 percent in 2012-2013 and the lowest level of 7.95 percent in 2010-2011. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and in 2012-20013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 7.75 percent in 2010-2011 to 9.74 percent in 2012-2013. Finally it was 9.74 percent in 2012-2013.

In RPCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first one year and increasing trend during the next one year. It was the highest level of 8.24 percent in 2008-2009 and the lowest level of 6.08 percent in 2009-2010. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and in 2012-20013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 6.08 percent in 2009-2010 to 8.24 percent in 2008-2009. Finally it was 8.01 percent in 2012-2013.

In JCCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first three years and increasing trend during the next one year. It was the highest level of 12.31 percent in 2008-2009 and the lowest level of 8.81 percent in 2011-2012. But thereafter, it was increased in 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 8.81 percent in 2011-2012 to 12.31 percent in 2008-2009. Finally it was 8.97 percent in 2012-2013.

In CCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first two years and increasing trend during the next two years. It was the highest level of 8.89 percent in 2012-2013 and the lowest level of 8.03 percent in 2010-2011. But thereafter, it was increased in 2011-2012 and 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 8.03 percent in 2010-2011 to 8.89 percent in 2012-2013. Finally it was 8.98 percent in 2012-2013.

In RCCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first one year and increasing trend during the next three years. It was the highest level of 8.17 percent in 2012-2013 and the lowest level of 7.29 percent in 2009-2010. But thereafter, it was increased in 2011-2012 and 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 7.29 percent in 2009-2010, 8.17 percent in 2012-2013. Finally it was 8.17 percent in 2012-2013.

In SPCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first one year and increasing trend during the next one year. It was the highest level of 9.80 percent in 2012-2013 and the lowest level of 8.42 percent in 2009-2010. But

thereafter, it was increased in 2011-2012 and 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between of 8.42 percent in 2009-2010.to 9.80 percent in 2012-2013. Finally it was 9.80 percent in 2012-2013.

F'(ANOVA) -TEST OF INTEREST EARNED TO TOTAL FUND

Null Hypothesis: - There is no significant difference in interest earned to total funds ratio of selected urban co operative banks during the study period.

Alternative hypothesis: - there is significant interest earned to total funds ratio of selected urban co operative banks during the study period.

Level of significance: - 5 % level.

Table 4.1A

F'(ANOVA) -TEST OF INTEREST EARNED TO TOTAL FUND

Anova: Single Factor
SUMMARY

<i>Groups</i>	<i>Count</i>	<i>Sum</i>	<i>Average</i>	<i>Variance</i>
2008-2009	7	61.78	8.825714	2.585829
2009-2010	7	56.93	8.132857	2.357724
2010-2011	7	57.06	8.151429	2.498581
2011-2012	7	56.54	8.077143	0.84779
2012-2013	7	60.44	8.634286	1.149095

ANOVA

<i>Source of Variation</i>	<i>SS</i>	<i>Df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-value</i>	<i>F crit</i>
Between Groups	3.269943	4	0.817486	0.433035	0.783632	2.689628
Within Groups	56.63411	30	1.887804			
Total	59.90406	34				

(Calculated through MS EXCEL)

Calculated F value: - 0.4326

Critical(Table Value): - 2.6896

$FC(0.4326) < FT(2.6896)$

F Calculated value =0.4326,

F Table value (5% level and d.f. V1= 4 and V2 = 34 =2.6896= 2.6896)

H_0 is accepted.

Result :- Insignificant

The analysis showed the insignificant result. It can be seen from the table,4.1A that the calculated value of F was 0.4326 while the table value of F-Critical was 2.6896, at 5% level of significance. The calculated value of F, being less than the table value of F- Critical the null Hypothesis stood accepted and the alternative Hypothesis got rejected at 5% level of significance. So it proves that the differences among the average of this group were not much significant

Reference

1. Author's Article, "Financial Appraisal of State ware housing corporation : A case study of Rajstahn state ware housing corporation, "Lok Udyog", XVI SEP-1982 P-5-6
2. R.D. Kennedy and S.Y. Mc. Muller, Financial Statements Illinois 1952, p-17

For the purpose of the study the following seven urban co operative banks has been selected.

1. Rajkot Nagrik Sahakari Bank Ltd. (RNSB)
2. The co-operative Bank of Rajkot ltd. (CBR)
3. Rajkot People's co-operative bank ltd. (RPCB)

4. Jivan commercial co-operative bank Ltd. (JCCB)
5. Citizens co-operative Bank Ltd. (CCB)
6. The Rajkot commercial co-operative Bank Ltd. (RCCB)
7. The Surat People's co operative banks. (SPCB)

...Published by...

[Http://www.hemchandracharyaejournal.com/](http://www.hemchandracharyaejournal.com/)

INTERNATIONAL PUBLISHING HOUSE

H Q.

AT & POST-CHAVELI, TA-CHANSMA, DIST-PATAN
NORTH GUJARAT, INDIA, ASIA